

TT-583 435

Türkiye'nin İlk Polisiye Roman Yazarı

EROL ÜYEPAZARCI

Polisiye romanın ülkemizdeki öncüsü gerek çevirmen gerek telif eser yazarı olarak Ahmet Mithat Efendi'dir.

Çağdaş gazetecilerin "Efendi Babamız"; okuyucularının ise "Hâce-i Evvel" yani "İlköğretmen" olarak tanımladıkları Ahmet Mithat Efendi, bilindiği gibi Tanzimat Edebiyatı'nın en popüler yazarıdır. Düz yazının bütün konularında telif ve çeviri 200 kadar eseri vardır. Bu yapıtlarının özgün niteliği; yazarın, bu yapıtları aracılığı ile akla gelen bütün konularda halkı aydınlatmayı, bilgi vermeyi ve kıssadan hisse çıkarmayı sağlamayı amaçlamış olmasıdır. Örneğin, bu amaç bağlamında yazdığı bir romanda konuyu bir anda keser; "Ey kâri" hitabıyla okuyucuya seslenip gerekli gördüğü bilgileri verir ve sonra da romanına kaldığı yerden devam eder.

Belirtilmesi gereken bir nokta da Ahmet Mithat Efendi'nin yalnız edebi eserler yazmamış olmasıdır. Matematikten askerliğe; iktisattan tarihe, felsefeden teolojiye; görgü kitabından astronomiye her alanda kalem oynatmıştır.

Efendi Babamız'ın edebi yapıtlarına gelince; geleneksel eleştirmenlerce sanat değeri zayıf ve dağınık olarak kabul edilse de; dili, yazarın amacına uygun olarak dönemine göre çok sade; konuları yine o dönemin okurları için ilginç ve eğitici. Yazarımız şiir dışında her çeşit edebi eser (roman, öykü, tiyatro yapıtları, anı, gezi, mektup, deneme ve diğerleri) kaleme almıştır.

Romanları da yine büyük bir çeşitlilik içindedir. Romantik (*Henüz Onyediyi Yaşında*), toplumsal (*Felâ-tun Bey ile Râkım Efendi*), serüven (*Hasan Mellâh, Hüseyin Fellâh*), siyasi (*Jöntürk*), tarihi (*Yeniçeriler, Süleyman Muslî*), töresel (*Arnavutlar ve Solyotlar*) gibi romanlarının yanı sıra *Felsefe-i Zenân* ve *Diplomalı Kız* isimli romanlarıyla kadın haklarını konu edinen ilk yapıtları da o yazmıştır. Hatta inanılmayacaktır ama

Hâce-i Evvel'imiz kendi deyimiyle fenni yani bilimsel roman bile kaleme almıştır. Bu eserin ismi de ilginçtir: *Fenni Roman yahut Amerikalı Doktorlar*.

İşte bu çeşitlilik içinde; Efendi Babamız gibi ilginç bir kişinin, özünde ilginç bir uğraş olan polisiye romanı ihmal etmesi beklenemezdi. Ahmet Mithat Efendi ilk önce dönemin en önemli polisiye roman yazarı olan Emile Gaboriau'nun ünlü dedektifi Le-coq'un bir macerasının anlatıldığı *Orcival Cinayeti* adlı eseri dilimize çevirmiş, 1883 yılında gazetesi *Tercü-mân-ı Hakikat*'de tefrika olarak yayımlamış ve bir yıl sonra da kitap olarak bastırmıştır.

Bu ilk çevirdiği polisiye romanı gazetesinde tefrika ettirirken dilimizdeki ilk telif polisiye romanı kaleme almış ve *Orcival Cinayeti*'nin hemen arkasından *Esrâr-ı Cinayât* adını verdiği bu eserini yine tefrika olarak gazetesinde yayımlamaya başlamıştır.

Türkçede Telif İlk Polisiye Roman:

Esrâr-ı Cinayât

Ahmet Mithat Efendi ilk telif polisiye romanını kitap olarak 1884 yılında yayımladı. Romanın adı yukarıda belirttiğimiz gibi *Esrâr-ı Cinayât* (Cinayetlerin Sırları) idi. Büyük boy (25x17 cm) 225 sayfalık bu kitaptaki öykü; gazetede tefrika edildikten sonra kitabın ilk sayfasında belirtildiği gibi "ilk defa olmak üzere ayrıca risale şeklinde de tâb olunmuştur".

Esrâr-ı Cinayât, Ahmet Mithat Efendi'nin dönemin en önemli polisiye yazarı ve bir eserini çevirdiği Emile Gaboriau'dan etkilendiği ama yine de yerli renkleri ustalıklı kullanıp romanın yerel havasını iyice belirgin kıldığı bir yapıttır. Ahmet Mithat, bu romanında tıpkı Emile Gaboriau'nun yaptığı gibi; polisiye romanı, salt analitik çözümlenmelerle sonuca varan bir muamma eksenli roman türü olarak algılamadığını göstermiş; romanında, melodram romanlarının insan yazgısıyla ilgilenen trajik yaklaşımına, cinayet

kadar başat bir rol vermiştir. Romanda, bütün Ahmet Mithat romanlarında olduğu gibi; naif bir anlatım ve konuyu kesip okuyuculara bilgi vermeler vardır. Dili sadedir, özellikle de diyaloglarda bu durum daha belirgindir.

Türkçedeki bu ilk polisiye romanın konusunu biraz ayrıntılı olarak vermek istiyoruz.¹ Bunun bir nedeni; geleneksel edebiyat tarihi kitaplarında bu yapıt hakkında hemen hemen hiç bilgi bulunmamasıysa diğer nedeni de bir polisiye roman tutkunu olan bu satırların yazarının, dilimizdeki ilk telif polisiye romanın bu ayrıntılı bilgiyi hak ettiğini düşünmesidir.

Olay “Bin iki yüz şu kadar sene-i hicriyesine² müsadif olan Temmuz ayının on yedinci salı günü” İstanbul’da yayımlanan gazetelerdeki bir haberle başlar. Karadeniz’den balık avladıktan sonra dönen balıkçılar İstanbul Boğazı’nın Karadeniz çıkışına yakın Öreketaşı denen mahalde bir genç kızla iki adamın cesedini bulmuşlardır.

Olaya Beyoğlu Mutasarrıflığı müstantiklerinden (soruşturma memuru, resmi polis dedektifi) Osman Sabri el koyar. Osman Sabri Efendi, yazarımıza göre “nazik olmak gibi bir kaygımız yoksa cılız sözcüğüyle tanımlayabileceğimiz; ufak tefek adeta karikatür gibi bir adamsa da; beyince ve onun sonucu olan zekâca zenginliğine, gözlerinden yayılan anlayış ateşleri tanıklık eder.”³

Cinayet yerindeki kanıtların korunmasına dikkat edilmediği, örneğin müstantik gelmeden cesetler olay yerinden kaldırıldığı için, ilk soruşturmadan fazla bir netice elde edilemez. Efendi Babamız, burada hemen araya girip, bir cinayet meydana gelince, olay yerinde, araştırmacıların faydalanabilmesi için, hiçbir şeye el sürülmemesinin önemini vurgular.

Bu olaydan bir ay sonra Beyoğlu’nda Halil Suri adında Hıristiyan bir Arap evindeki odasında asılı olarak bulunur. Halil Suri, dönemin ileri gelenleriyle

sıkı fıkı ilişkileri olan; zengin ama karışık bir adamdır. Olay, ilkönce intihar sayılır. Böyle olunca da yazarımız kalemi yine eline alıp “Ey kâri” diye okuyucusuna seslenerek tam beş sayfa intiharın kötü bir davranış olduğunu anlatır ve sonunda “konu hakkında daha çok şey yazılabilir amma biz şimdilik bu kadar sözü yeterli bulduk” der. Olay, yine Osman Sabri’ye havale edilir. Osman Sabri bu kez, bilimin de yardımıyla olayın intihar değil, cinayet olduğunu ortaya çıkarır. Bilimin yardımı doktorların teşhisinden gelmiştir. Pek doğal olarak Efendi Babamız yine sazı eline alıp; tıp biliminin çok geliştiğini, dallara ayrıldığını, artık bir doktorun bütün hastalıkları bilemeyeceğini anlatıp, bağımsız bir tıp dalı olarak adli tıbbın önemini anlatacaktır.

Bu cinayetlerle, öyküde anlatıcı olarak gördüğümüz bir gazeteci de ilgilenmektedir. Ancak Osman Sabri, kendisine pek bilgi vermez. Ama gazetelerde isminin geçmesinden ve kendisinin övülmesinden pek hoşlanan Beyoğlu Mutasarrıfı Mecdettin Paşa tanıdığı gazeteciye; Osman Sabri’nin kendisine sunduğu raporu ayrıntılarıyla açıklar; bereket versin gazetecimiz sorumluluk sahibi (!) bir kişidir, Osman Sabri’ye sormadan bu bilgileri yayımlamaz ve onun dostluğunu kazanır.

Bu arada müstantiğimiz Öreketaşı olayı ile Halil Suri cinayeti arasında bir bağ olduğunu keşfeder. Bu keşif Osman Sabri’yi 35-40 yaşlarında, kocasının gelirlere göre çok lüks bir hayat yaşayan Hediye Hanım’a ulaştırır. Gelin Ahmet Mithat’ın kaleminden Hediye Hanımı tanıyalım:

“Kendisi otuzbeş yaşını atlamış ve orta yaşlı ünvanını kazanmış ise de; bazı orta yaşlı kadınlar gibi, yenini yakasını salıvererek adeta ihtiyar görünenlerden değildir. Çünkü düzeni yerinde olduğu gibi, çekiye düzene de yeteneği vardır. Bazı kadınlar gibi süsü, takıları üzerinden kaçıp gitmez. Boyda boylu-

dur, vücutta vücutludur. Beyazdır, kaş göz sahibi dilber bir kadındır. Hele o kadar güzel konuşur ki söz söylediği zaman herkesi şirin dillerine hayran eder... Kendini iyi koruyan kadınların kırka yaklaşımlar bile hiç te ihtiyar sayılmayacakları şeklindeki bir iddianın kanıtı gibi gösterilecek lâtif endamlı, lâtif vücutludur.”

Hediye Hanım da Halil Surî gibi dönemin ekâbiri ile ilişkileri olan bir kadındır; ilişkide olduğu kişilerden biri de sonraları sefih biri olduğunu anlayacağımız Beyoğlu Mutasarrıfı Mecdettin Paşa'dır.

Osman Sabri'yi Hediye Hanım'a götüren iz; Osman Sabri'nin maktul kızın üzerindeki elbisenin yakasındaki etiketten elbiseyi diken terziyi bulmasıyla başlar. Elbise Hediye Hanım'ın bir siparişi sonucu dikilmiş ve işin asıl ilginç yanı, elbisenin faturasını Halil Surî ödemiştir. Osman Sabri'nin âmiri olarak bütün bu bilgileri verdiği Mecdettin Paşa'nın bu gelişmelerden canı sıkılır ve Hediye Hanım'ın sorguya çekilmesine engel olmaya çalışır. Bu davranışına neden olarak da Öreketası cinayeti hakkında hiç kimse'nin bir şikâyeti ve talebi olmadığını gösterir. Şikâyet konusu olmayan bu gibi işlerle vakit kaybetmemelidir. Unutmayalım ki o dönemde ne savcılık kurumu vardır ne de kamu adına dava açılabilir. Dava açılabilmesi için bir şikâyetçinin talepte bulunması gerekmektedir.

Zeki dedektifimiz durumu anlar ve gazeteciden yardım ister ve bir plan yaparlar. Osman Sabri'nin bir ak hadım yani harem ağası olan ama nasıl olmuşsa polislik yapan yardımcısı Köse Necmi'yi Hediye Hanım'ın konağına, bohçacı kadın kılığında sokarlar. O dönemde bu bohçacı kadınlar, zengin konaklarının çeşitli gereksinimlerini ayaklarına kadar getiren, bu arada çöpçatanlığa kadar her işi yapan gözde kişilerdir. Köse Necmi, Hediye Hanım'ın elmaslara merakını öğrenir; Osman Sabri de ahababı olan bir ku-

yumcudan eğreti olarak aldığı elmasları Köse Necmi vasıtasıyla ilgilenip ilgilenmeyeceğini öğrenmek üzere Hediye Hanım'a verdirtir.

Dedektifimiz planı gereği, Mutasarrıf Paşa'ya karşı ileri geri konuşup, kendini işten attırır. Bu haber gazetelerde çıkınca, heyecanlanan kuyumcu elmaslarını geri ister. Osman Sabri yine planı gereği, kuyumcuyu tersleyip, kendisini Mecdettin Paşa'ya şikâyet etmesini sağlar. Kuyumcunun şikâyeti üzerine Paşa da çok kızdığı Osman Sabri'yi büyük bir keyifle tevkif ettirip mahkemeye verir ve gazetelere onu yerin dibine batıran beyanlarda bulunur. Plan tam Osman Sabri'nin istediği gibi gelişmiştir.

Osman Sabri mahkemesi sırasında, yargıçlara olayı anlatıp, yardımcısı Köse Necmi aracılığı ile gerçekleri ortaya çıkarabilmek için elmasları Hediye Hanım'a verdiğini ve amacının Öreketası cinayeti ile Halil Surî'nin öldürülmesi arasındaki ilişkiyi anlamak olduğunu söyler ve Hediye Hanım'ın mahkemeye getirilip ifadesinin alınmasını sağlar. Bu arada müthiş bir gelişme de olur. Kurnaz Köse Necmi, Mecdettin Paşa'nın Hediye Hanım'a yazdığı konuyla ilgili bir mektubu da ele geçirmeyi başarır ve bu mektup da yargıçlara sunulur. Bu durumda Mecdettin Paşa da mahkemede ifade vermek zorunda kalır.

Bütün bu gelişmeler sonunda Hediye Hanım; mahkemede, Öreketası'nda öldürülen kızı tanıdığını itiraf eder ve iki cinayeti de Kalpazan Mustafa diye bir kişinin işlediği iddiasını ortaya atar. Hediye Hanım cinayetlerdeki muhtemel rolünü inkâr etmekte ve konağında cariye olan ve Öreketası'nda öldürülen Peri adlı kızı ve onun sevgilisi olarak tercih ettiği Halil Surî'yi, Peri'yi eskiden beri seven ve kıskanan Kalpazan Mustafa'nın öldürdüğünü sandığını söylemektedir. Mahkeme tarafından serbest bırakılan ve eski görevine dönen Osman Sabri ise Hediye Hanım'ın ifadesinin bütün gerçekleri kapsamadığını dü-

Ahmet Mithat, Lübnanlı Bedevi kılığında

EROL ÜYEPAZARCI

şünmekte ve gerçeği ortaya bütünüyle çıkarmaya çalışmaktadır.

Buraya kadar geleneksel polisiye roman kanevasını başarıyla koruyan öykümüz; bundan sonra bu niteliğini yitirecek ve Ahmet Mithat; sonraki yıllarda ünlü polisiye roman yazarı S. S. Van Dine'in belirlediği, polisiye roman yazmanın anayasası diyebileceğimiz, yirmi kural içindeki en önemlilerden biri olan beşinci kuralı çiğneyerek işin kolayına kaçacaktır. Bu ünlü kural "bir polisiye romanda suçlunun kim olduğu; durup dururken yapılan bir itiraf ile değil, bir dizi analitik çözümleme sonucu bulunmalıdır" der. Efendi Babamız, ustası Gaboriau'nun sıkı, sıkıya uyduğu bu kurala uymaz ve o kadar özenle yarattığı Osman Sabri'nin rolünü sıfıra indirir. Çünkü gelişmeleri gazetelerden izleyen ve o sırada Avrupa'ya kaçmış olan Kalpazan Mustafa öykümüzde anlatıcı rolünü üstlenen gazetecinin gazetesine bir dizi mektup göndererek olayların bütün gizini açıklar.

Romanını pekâlâ geleneksel polisiye roman çizgisinde sürdürebilecek Ahmet Mithat bu kolay yolu neden seçmiştir bilemiyoruz. Belki gazetesindeki tefrikayı çok uzatmak istememiş veya yoğun işleri arasında yorgun zihni bu kolay çözümü yeğlemiştir. Gelelim romanın bundan sonraki gelişmesine:

Mustafa babasından öğrendiği ve kendi yetenekleriyle geliştirdiği el sanatlarındaki ustalığı ile tanınmış havai bir gençtir. Güzel resim yapmakta, gayet güzel kalıp çıkarmakta ve isterse kıymetli eserlerin taklitlerini çok güzel üretebilmektedir. Gençliğinde Hediye Hanım'a tutulmuş, onun kulu kölesi olmuştur. Ama zamanla bu aşkın ateşi sönecek ve Hediye Hanım'ın konağındaki Peri adlı kıza âşık olacak ve karşılık da görecektir. Bunu anlayan Hediye Hanım ve pek çok işteki suç ortağı Halil Surî bir komplo kurup Peri'yi de alet ederek Mustafa'ya kalp İngiliz

ve Fransız altınları bastırırlar. Bunlar ilk bakışta gerçeklerinden ayırdedilemeyecek kadar başarılıdır. Pazarları piyasaya Halil Surî sürer. Halil Surî de Peri'yi sevmektedir. Gerekli gördükleri miktarda kalp para bastırdıktan sonra hain ikili, kalıpları da alıp Mustafa'yı kovarlar. Hediye Hanım cariyesi olan Peri'yi kızcağız istemese de Halil Surî'ye verir. Mustafa onları izlemektedir. Mehtap seyretmek için iki adamını yanına alıp Peri ile birlikte Öreketaşına giden Halil Surî'yi tuzağa düşürür ve adamlarını öldürür. Ama kaçmayı başaran Halil Surî, kaçarken, Mustafa'ya kalmasını diye Peri'yi vurur.

İntikam hissiyle yanıp tutuşan Mustafa, bir gece Halil Surî'nin evine kendi yaptığı anahtarla girer, uykusunda kloroformla bayılttığı düşmanını boğup, intihar süsü vermek için asar.

Öykümüz bu şekilde açıklığa kavuşur ama Efendi Babamız'ın her eserinde olduğu gibi okuyucularının kıssadan hisse çıkarmaları için bazı son ayrıntılara ihtiyaç vardır.

Kalpazan Mustafa, kendi isteğiyle İstanbul'a dönmeye karar verir ve Romanya yolu ile döner. Köstence'de vapur beklerken, eski bir arkadaşına misafir olur ve onun bahçesindeki dut ağacına çıkar; başı döner düşerken bir dala takılır ve tıpkı Halil Surî gibi boğularak ölür. Kıssadan hissemiz apaçık ortadadır, demek ki insanlar haklı bile olsalar cinayet işlememelidirler.

Hediye Hanım'a gelince çok kuvvetli avukatlar tutar ve üç yıl hapisle kurtulur ama kırk yaşından sonra su çiçeği çıkarıp kör olur, bütün servetini ve güzelliğini yitirir, romanın sonunda bir cami avlusunda dilenmektedir.

Mecdettin Paşa ise, olaylar ayyuka çıkınca utançından Avrupa'ya kaçacaktır.

Ahmet Mithat'ın bu romanı önceden de vurguladığımız gibi; Edgar Allen Poe ve izleyenlerinin ge-

leneksel muamma romanlarından epeyi uzak bir çizgidedir. Kahramanlarını toplumsal ortamlarından soyutlamayıp sosyal sorunları en az cinayet kadar öne çıkarmaktadır. Sefih ve dalavereci bir Beyoğlu Mutasarrıfı; dönemin yönetiminin ve adliye örgütünün bozukluğu; bu bozuk düzenin, dürüst ve görevini yerine getirmek isteyen Osman Sabri'yi kolayca safdışı bırakacak kadar etkinliği öyküde açıklıkla vurgulanmaktadır. Tabii bu arada Efendi Babamız, toplumsal eleştirilerini yaparken, egemen güçlerin hissinin da üstüne çekmemek için; kendine özgü tavırla bir parantez açmakta ve okuyucularına:

“Kârilerimize ihtar etmeliyim ki, Öreketası cinayetinin ortaya çıktığı dönemlerde bugünkü mahkeme usulleri ve düzenlemeleri ve bugünkü adliye örgütü yoktu. Adli işlemlerde son dönemlerde görülen olumlu gelişmeler; özellikle velinimetimiz, reformcu Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin başarıları kapsamına giren işlerdendir ki; bu devleti, bu ülkeyi yeniden yaratırcasına başardıkları bunca önemli değişiklikler arasında; kamu güvenliği açısından, en yararlı olanlardan birisi de yeni adli düzenlemelerdir” demek suretiyle kabahati, bir önceki dönem yöneticilerine atmayı da ihmal etmez. Ama ne olursa olsun; bir üst yöneticinin suçlularla işbirliği yapabileceğini ilk kez bu romanda görüyoruz. Bu eleştirinin ilginç bir sonucunu da biraz sonra göreceğiz.

***Esrâr-ı Cinayât*'ın Ortaya Çıkardığı**

Gerçekler: Hakikaten Beyoğlu

Mutasarrıfı'nın Avrupa'ya Kaçışı

İlk Türk polisiye romanı olan *Esrâr-ı Cinayât*'ın bu ilikliği yanında; pek bilinmeyen bir diğer ilginç niteliği de gazetede tefrika olunurken sebep olduğu skandaldır. *Esrâr-ı Cinayât*, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilirken, imalı bir şekilde yaptığı eleştirilerle, üst aşama bir kamu yöneticisinin suçunu

ortaya çıkarmış ve dile düşen yöneticinin yurtdışına kaçmasına neden olmuştur.

II. Abdülhamit dönemine ait yansız olmasa da çok ayrıntılı ve ilginç bilgiler veren Paul Fesch; *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul* adlı eserinde; adı geçen padişahın saltanatının ilk yıllarında basın hayatını incelerken; sansürün gittikçe artan baskısından ve ünlü mizah gazetesi *Hayal*'in kapatılmasından söz ettikten sonra şu çarpıcı bilgileri verir⁴:

“Kavgacı *Hayal* gazetesinin kapatılması; olayların ve hükümetin davranışlarını kontrol etmeye devam eden; eleştiri ve kınamalarını ondan esirgemeyen basını korkutmamıştı. Eleştirileri çoğu zaman doğru amaçlara yönelik oluyordu ve basının eleştirilerinin en yüksek makamlarca kabul edilip dinlenmesi de hiç ender rastlanan bir olay değildi. Bunu kanıtlamak için bir örnek yeterlidir.

Dönemin Beyoğlu Mutasarrıfı yüz kızartacak kadar sefih bir hayat yaşıyordu. Bugün de çıkmakta olan bir gazete, *Tercüman-ı Hakikat*, onu adam etmek için bir girişimde bulundu. Kahramanlarından biri, tıpkı tıpkısına Beyoğlu Mutasarrıfı'na benzeyen bir tefrika roman yayınına başladı. Bu yüksek görevli memur, tefrikada çok ustaca tasvir edilmişti. Yapmadığı bir husus için o eleştirilmiyordu ama yaşamının bütün çirkef yönleri de göz önüne seriliyordu.

Kamuoyunun gözünde gülünç duruma düşen Mutasarrıf, kurnaz tefrikacının, açığa çıkardığı utanç verici durumdan kurtulmak için ülkeden kaçmak zorunda kaldı.”

Paul Fesch'in bu satırlarda söz konusu ettiği dönem II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarıdır. Hakkı Tark Us Kütüphanesi'ndeki *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi koleksiyonlarında yaptığımız incelemelerde; bu yıllarda adı geçen gazetede tefrika edilmiş ve kahramanlarından biri Beyoğlu Mutasarrıfı olan, *Esrâr-ı Cinayât*'tan başka bir roman bulamadık. Ro-

manın konusu da Paul Fesch'in bahsettiği romanın *Esrâr-ı Cinayât* olduğunu açıkça göstermektedir.

Neticede tıpkı romandaki Mutasarrıf Mecdettin Paşa gibi; dönemin hakiki Beyoğlu Mutasarrıfı da yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştır.

Diğer Polisiye Romanları

Ahmet Mithat Efendi'nin *Esrâr-ı Cinayât* dışında birçok yapıtında polisiye romana özgü kurgulara ve olaylara rastlanır. Örneğin *Hasan Mellâh*, *Hüseyin Fellâh* ve özellikle *Süleyman Muslî* adlı romanlarında bu husus çok belirgindir; ancak bu romanları polisiye roman kategorisine sokmak düşünülemez; çünkü olayların gelişimi polisiye roman niteliklerine uyum göstermez; zaten yazarımızın da bu romanlardaki amacı *Esrâr-ı Cinayât*'da olduğu gibi bir cinayeti aydınlatma çevresinde gelişen olayları anlatmak değildir; bu yapıtlarında polisiye kurguyu yalnız olayı renklendirici ve ikincil bir öge olarak kullanmıştır.

Yazarımızın *Esrâr-ı Cinayât* dışında polisiye roman kurgu ve kavramına daha yakın olan üç romanı vardır: *Müşahedât*, *Hayret* ve *Haydut Montari*.

1891 yılında yayımlanan *Müşahedât*'ta bir cinayet söz konusu değildir. Efendi Babamız'ın Beykoz'daki evinden İstanbul'a gelirken vapurda rastladığı Fransızca konuşan iki genç kızdan birinin, vapura yeni binen bir adamı tokatlamasıyla olaylar başlar; yazarımız bu olayı merak eder ve tokatlamanın nedenini anlamak için bir polis hafiyesi gibi kızları izler. Zaten romanın ismi de Efendi Babamız'ın davranışlarını açıklamaktadır. *Müşahedât*, bilindiği gibi "Gözlemler" demektir. Yazarımızın ilkönce basit bir merakla başlayan gözlemleri, onu karmaşık olaylar zincirine götürür ve bunları birer birer çözerken; iki bedbaht Ermeni kızından biri ölür; diğeri mutlu sona erişir. Ahmet Mithat Efendi konusu cinayet olmayan muammayı; polisiye roman kane-

vası içinde, kendine özgü üslubu ile, pek çok kıssadan hisse çıkararak sonuçlandırır.⁵

Hayret isimli yapıt ise; 1884'de *Tercüman-ı Hakikat*'da tefrika edilip bir yıl sonra kitap halinde basılan epeyce hacimli (507 sayfa) bir eserdir.⁶ Olaylar İstanbul'da Büyükkada'da başlayıp Napoli'de sürmekte ve Paris'te noktalanmaktadır. *Müşahedât*'a göre polisiye roman kurgusuna ve formatına daha uygun bir yapıttır. Olaylar Büyükkada'ya kışı geçirmek üzere gelen zengin bir Hind Racası'nın odasına yapılan bir saldırı ile başlamakta ve saldırı sonrası Napoli'ye giden Raca ve kızı Mihriban etrafında yoğunlaşmaktadır. Efendi Babamız bu arada bir İranlı sihirbazın yaptığı inanılmaz manyetizma ve ispritizma gösterilerini ve bu gösterilerle Napoli'de Raca ve kızının dostu olarak bulunan esrarengiz bir Amerikalının suçlanmasını konu etmekte ve İstanbul'daki olaylarla bu suçlamanın arasındaki ilişki; giz dolu bir konu olarak işlenmektedir. Sonuçta özbeöz Türk olan Acem sihirbazın çok karmaşık planları başarıya ulaşacak; suçlu Amerikalı zehir içerek cezasını kendi eliyle verecek; Hintli Prenses de Müslüman olup kahramanımızla evlenecektir. *Hayret*'teki olayların gelişimi; *Esrâr-ı Cinayât* kadar başarılı, inandırıcı ve sürükleyici değildir. Eserin ilginç yanı; Efendi Babamız'ın bu yapıtında, tıpkı ünlü polisiye roman yazarı John Dickson Carr'ın tanınmış dedektifleri Sir Henry Merrival ve Gideon Fell'in öykülerinde rastlanan şekilde; doğaüstü gibi görülen olayları rasyonalleştirmesidir. Napoli'de ünlü sihirbaz Acem Mirza İsmail'in herkesi hayretler içine düşüren gösterilerinin hiç de mucize olmadığını ve mantıklı bir açıklaması olabileceğini göstermek için sayfalar doldurmuştur. Sonuç olarak *Hayret*; çok karışık, olaylar arasındaki ilişkinin iyi kurulamadığı ve kişisel kanımızca Ahmet Mithat'ın en zayıf romanlarından sayılabilecek bir eserdir.

Ahmet Mithat'ın söz konusu edeceğimiz üçüncü yapıtı ise 1887'de gazetesinde tefrika edilip 1888'de basılan *Haydut Montari*'dir. Bu eser, kanaatimizce Efendi Babamız'ın en başarılı polisiye romanıdır. Olaylarda serüven olgusu başat bir rol oynamaktaysa da; romanın kahramanı Anderya, usta bir dedektif gibi zekice bir planlama yapıp, ileriki yıllarda polisiye romanlarda sıkça rastlanan yöntemlerle suçluyu tuzağa düşürmeyi başarmaktadır.

Hâce-i Evvel'in bu yapıtındaki olaylar 1850 yıllarında İtalya'da geçmektedir. Kitabın konusunu; Corcino adlı kötü bir adamın, velinimetini olan Kont Ciovani'yi, öldürttükten sonra, kontun kızının sevgilisi Anderya'yı da yok edip kızla evlenmeyi planlaması ama bu gayesinin Anderya tarafından boşa çıkarılması oluşturmaktadır. Anderya, mahir bir dedektif gibi önce Corcino'nun kontun katili olduğunu saptar; ilkönce Düşkün Yordan adlı yarı sakat bir adam; sonra da Haydut Montari kılığında bir kiralık katil gibi Corcino ile ilişki kurar. Anderya'nın Montari'nin tuzağına düşüp yanarak öldüğü haberini yaparak, Corcino'yu kandırıp, rahatlayan caniyi yine ustaca tuzağa düşürüp maskesini indirir. Efendi Babamız bu kitabında, sürükleyici bir anlatımla, adeta nefes kesen bir izleme neticesinde kahramanlarını mutlu sona erdirtir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yazarımızın dört polisiye romanı içinde; gerek kurgu, gerek anlatım, gerekse sürükleyicilik bakımından en başarılısı *Haydut Montari*'dir.

Sonuç olarak Ahmet Mithat bütün bu romanlarında; başını Emile Gaboriau'nun çektiği; cinayetin aydınlatılması kadar belki ondan da daha önemli olarak, kahramanlarının trajik yazgılarını ele alan melodram roman-polisiye roman birlikte-liğinin ağır bastığı Fransız polisiye roman okulunun etkisi altındadır. Yazarımız için salt analitik çözümlenmelerle cinayeti veya muammayı çözmek asıl amaç de-

ğildir. Cinayet veya muamma romanda açıklığa kavuşurken; kahramanlarımız bütün hırsları, kötülükleri, aşkları, cesaret ve özverileriyle olayları oluşturmakta ve aranılan çözüm bu insani niteliklerin çarpışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Notlar

- 1 Meraklısına Not: Bu kitabın orijinali, *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu*, Ankara 1990, Cilt : I, s. 222'ye göre bütün Türkiye kütüphanelerinde altı tanedir. Bu satırların yazarı, uzun yıllar bu kitabı aramış; polisiye roman merakını bilen bir sahraf-ı biinsafın deve yüküyle para vererek almıştır. Ancak 2000 yılında Türk Dil Kurumu, Ahmet Mithat Efendi'nin Bütün Romanları Dizisi'nin dokuzuncu kitabı olarak *Esrâr-ı Cinayât*'ı, *Cellat* adlı diğer bir romanıyla birlikte basmıştır. Ali Şükrü Çoruk'un titiz ve dikkatli çalışmasıyla hazırlanan eser, sadeleştirilmeden aynen Latin harflerine aktarılmıştır. 1976 yılında bu romanın oyun biçimine konulmuş şekli TRT radyolarında yayımlanmıştır.
- 2 Binikiyüz şu kadar diye belirlenen tarih, hicri on üçüncü yüzyıl işaret etmektedir. Bu hicri yüzyıl, aşağı yukarı XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın son üç çeyreğini kapsar. Ancak romandaki olayların seyrinden anlaşıldığına göre olay, Tanzimat'tan sonra, büyük olasılıkla Abdülaziz döneminde, 1860-1876 arasında geçmektedir.
- 3 Ahmet Mithat, *Esrâr-ı Cinayât*, İstanbul 1301 (1884), s. 9. Bundan sonra romandan yapılan alıntılar bu alıntıda olduğu gibi sadeleştirilerek verilecektir.
- 4 Paul Fesch, *Constantinople, Aux Derniers Jours d'Abdul - Hamid*, Paris 1907, s. 38. Paul Fesch, kitabında verdiği bilgiyi, R. Risal adlı bir araştırmacının 1 Aralık 1905 tarihli *Revue* isimli dergide yayımladığı "La Presse Turque" (Türk Basını) başlıklı makaleden alıntılıdığını kaydediyor.
- 5 Meraklısına Not: *Müşahedât*, 1971 yılında, Bilgi Yayınevi tarafından, Necmettin Turinay'ın hazırladığı bir kitap olarak Latin harfleriyle basılmıştır.
- 6 Meraklısına Not: Bu yapıt da tıpkı *Esrâr-ı Cinayât* gibi, Türk Dil Kurumu tarafından, Ahmet Mithat'ın Bütün Romanları Dizisi'nin onuncu kitabı olarak, *Bahçiyarlık* isimli bir diğer romanla birlikte 2000 yılında Latin harfleriyle yayımlanmıştır.

